

Захар Прилепин

ОБИТЕЛ

Превод од руски јазик
Ленче Тосева

МАКЕДОНИЈА
литѐра
Скопје, 2019
МАКЕДОНИЈА

Од авторот

Велеа дека прадедо ми, кога бил помлад, бил кавгација и лош човек. Во нашите краишта има еден добар збор, кој го опишува таквиот карактер: терсене.

Додека сосема не премалил од старост, тој правел многу чудни нешта: ако покрај нашата куќа поминувала некоја крава заталкана од стадото, со клопотарец околу вратот, прадедо ми понекогаш ја оставал и работата и сè, и бргу излегувал надвор грабнувајќи по пат што ќе му се најде при рака – својот крив бастун од оскоруша, чизма, старо котле. Пцуејќи гласно од прагот, тој гаѓал по кравата со предметот што му се наоѓал во кривите прсти. Знаел и да потрча по исплашеното животинче, колнејќи и пцуејќи го и него и неговиот стопан.

„Луд гаол!“ – велеше баба ми за него. Тоа го изговараше „Лод гаол!“ Одвај чујното „о“ во првиот збор, и развлеченото „а“ во вториот, фасцинираа.

Она „а“ беше како бесното, речиси триаголно, угоре кренато око на прадедо ми, со кое тој бесно се кокореше, за разлика од другото со коешто мижуркаше. Што се однесува до „гаолот“, кога прадедо ми кашлаше и киваше, се чинеше како тој да го изговара зборот „гаол“: „Ааа... гаол! Аааа... гаол! Гаол! Гаол!“ Можеби тогаш прадедо ми го гледаше гаволот пред себе и викаше по него, и го бркаше од себе. Или, со секое искашлување исфрлаше по еден гавол, вгнезден во него.

Повторувајќи во слогови по баба ми „луд га-вол!“ – јас се вслушував во својот шепот и во познатите зборови, одеднаш, се создаваа струења од минатото, кога прадедо ми бил сосема поинаков: помлад, поглупав и полуд.

Баба ми си спомнуваше: кога таа се омажила за дедо ми и дошла во куќата, прадедо ми ужасно ја тепал „мајка“ – нејзината свекрва, мојата прабаба. А свекрва ѝ била стамена, силна, жилава, повисока од прадедо ми за глава и поширока во плеките, но таа се плашела од него и без приговор му се покорувала.

За да ја удри жената, прадедо ми морал да се поткачи на клупата. Оттаму ѝ наредувал таа да се доближи, ја факал за косата и со сета сила ја удирал со малата жестока тупаница по увото.

Се викаше Захар Петрович.

„Чиј е овој момчак?“ – „А, на Захар Петров.“

Прадедо ми беше брадест. Неговата брада беше како на Чечен, малку извиткана, но не сосема побелена, додека ретката коса на неговата глава веќе беше од бела побела, ретка и разлетана. Кога на главата ќе му се закачеше некој птичји пердув од старата перница, речиси и да не се разликуваше од косата.

Пердувот од главата му го симнуваше некој од нас, бестрашните деца, зашто ниту баба ми, ниту дедо ми, ниту мојот татко никогаш не го допираа. И дури и кога кажуваа добронамерни шеги за него, тоа го правеа само во негово отсуство.

Не беше висок по раст, јас го надраснав уште на свои четиринаесет години, иако, секако, во тоа време Захар Петров веќе беше подгрбавен, силено куцаше и постепено сраснуваше со земјата, беше на осумдесет и осум или на осумдесет и девет години: во изводот му пишуваше една година на раѓање, а тој се беше родил во друга, дали беше годината пред таа во документот или годината подоцна, – со текот на времето и самиот беше заборавил.

Баба ми раскажуваше дека прадедо ми омекнал откако ја одминал шеесеттата, но само спрема децата. Душата му горела за внуците, ги хранел, ги миел, им одел по кеиф, што според селските стандарди не било вообичаено однесување. Сите по ред спиеле со него врз печката, под неговиот огромен, бушав, мирислив кожув.

Ние одевме на гости во семејната куќа и ми се чини дека некаде на мои шест години, и јас ја почувствував таа среќа: тешкиот, крзнен и густ овчи кожув, на чијашто миризба се сеќавам до денденес.

Самиот кожув беше како старо предание – постоеше искрено верување дека него го носеле и не можеле да го изнесат седум поколенија – сиот наш род се греел и се затоплувал во тоа крзно; со него, зиме ги покривале дури и новородените теленца и прасенца, кои ги пренесувале во дрвената колиба, за да не премрзнат во шталата; во огромните ракави, со години можеше мирно да си живее едно цело поколение глупци, а ако добро се разбуричкаш по неговите рабови и завои, можеш да најдеш и остаток од свиткан тутун кој прадедото на прадедо ми не го доиспушил пред еден век, ширит од венчалната облека на бабата на мојата баба, парче

шекерче, изгубено од татко ми, кој во своето гладно повоено детство го барал три дена и не успеал да го најде.

Јас, пак, го најдов и го изедов заедно со тугунот залепен за него.

Кога прадедо ми почина, кожувот беше фрлен, на што секако нема што да приговарам, зашто навистина беше стар и мирисаше ужасно.

Јубилејниот, деведесетти роденден на Захар Петров, за секој случај, го празнувавме три години по ред.

Прадедо ми, на прв и наивен поглед, седеше преполн со себе, а всушност беше весел и по малку лукав: како ве измамив – доживеав деведесет и успеав да ве соберам сите заедно.

Пиеше, како и сите наши, барабар со младите, до самата старост и, некаде по полноќ – а славењето започнуваше околу пладне – кога ќе почувствувавше дека е доволно, полека се креваше од масата и одмавнувајќи ја одбиваше понудената помош од баба ми, и не гледајќи во никого, одеше до својот кревет.

И додека тој заминуваше, останатите покрај масата молчеа и седеа без да се помрднат.

„Додека Генералисимусот да замине...“ – се сеќавам, рече мојот кум, истовремено и роден вујко, наредната година убиен во некаква глупава расправија.

За тоа, дека прадедо ми три години бил во Соловецкиот логор, јас дознав уште кога бев дете. За мене тоа беше исто како да отишол по плен во Персија, кај Алексеј Романов, или заедно со бричениот Свјатослав да отишол до Тмутаракан.

За тоа многу не се зборувавше, но, од друга страна, пак, прадедо ми одвреме-навреме ќе споменеше нешто ту за Ејхманис, ту за водникот Крапин, ту за поетот Афанасјев.

Јас долго време си мислев дека Мстислав Бурцев и Кучерава се другари на прадедо ми од ист полк, и дури потоа се досетив дека сите тие биле логорашаи.

Кога еднаш во мои раце се најдоа фотографии од Соловки, јас, за чудо, веднаш го препознав и Ејхманис, и Бурцев, и Афанасјев.

И јас ги доживував речиси како блиски, понекогаш злобни, роднини.

Кога размислувам сега за тоа, сфаќам колку е кус патот до историјата – па таа е толку блиску. И го видов прадедо ми одблиску, прадедо ми кој стоел очи в очи и со светците и со демоните.

Ејхманис тој секогаш го викаше „Фјодор Иванович“, при што во гласот на прадедо ми се слушаше чувството на тешка почит

што ја чувствувавше. Јас понекогаш се обидувам да си замислам како го убиле овој убав и интелигентен човек – основач на концентрационите логори во Советска Русија.

Лично на мене, прадедо ми ништо не ми раскажувал за соловецкиот живот, иако понекогаш, седејќи заедно покрај трpezата, но обраќајќи им се исклучиво на возрасните мажи, првенствено на татко ми, тој ќе кажеше нешто бегло, секојпат надоврзувајќи се на некоја приказна што се споменувала претходно – на пример, пред една година, десет или четириесет години.

Си спомнувам, мајка ми, фалејќи се малку пред постарите, проверуваше како стојат работите со францускиот јазик кај мојата постара сестра, а прадедо ми одеднаш му спомна на татко ми – кој изгледа ја беше слушнал приказната – како случајно добил наредба да собира шумско овошје, а во шумата неочекувано го сретнал Фјодор Иванович и овој почнал да зборува на француски со еден од затворениците.

Прадедо ми брзо, во две-три фрази, со својот рапав и силен глас ќе опишеше некоја слика од минатото – која ќе се покажеше многу јасна и впечатлива. Притоа, самиот изглед на прадедо ми, неговите брчки, брадата, пувката на главата, неговото смеење, кое потсетуваше на звукот на гребене на метална лажица по тава, сето тоа имаше поголемо значење одошто самото зборување.

Тука беа и приказните за балваните во октомвриската студена вода, за огромните и смешни соловецки метлиња, за скршените галеби и за кучето по име Блек.

Своето црно кутре скитник јас исто така го бев нарекол Блек.

Кутрето, играјќи си, беше задавило едно летно пиленце, а потоа уште едно, чиишто пердуви ги беше разнело по тремот, потоа и трето... сè додека прадедо ми еден ден не го грабна за опашката кученцето што потскокнувајќи трчаше по последното пиле и, замавнувајќи, го тресна од сидот на куќата. На првиот удар кученцето ужасно заквичи, а потоа на вториот – замолкна.

До неговата деведесетгодишна возраст, рацете на прадедо ми имаа, ако не сила, барем жилавост. Примитивната соловецка прекаленост му го одржуваше здравјето во текот на сиот негов век. На лицето на прадедо ми не се сеќавам, освен на неговата брада и во неа накосената уста која цвака нешто – затоа пак, штом ќе ги затворам очите, веднаш ми се појавуваат рацете: со кривите сино-црни прсти, во витканата, валкана коса. Бил пикнат во затвор откако сверски истепал некој повереник. За чудо, не го затвориле

повторно кога со сопствени раце ја убил стоката што требало да стане општествена сопственост.

Кога ќе погледнам во своите раце, особено кога сум пијан, со некаков страв забележувам дека од нив, од година во година растат прстите на прадедо ми.

Панталоните прадедо ми ги викаше бечви, бричот – скурав, картите – светци, а за мене, кога еднаш ме виде како мрзливо се излежував со книгата, рече: „О, си лежи ајџазот...“ – но без злоба, дури и со одобрување.

Така, како него, веќе никој не зборуваше ниту во семејството, ниту во целото село.

Некои од прадедовите приказни дедо ми си ги пренесуваше по свое, татко ми во нова верзија, а кумот, пак, на сосема трет начин. За логорскиот живот на прадедо ми, баба ми секогаш зборуваше со сожалување и од женска гледна точка, што понекогаш се чинеше дека противречи со машката гледна точка.

Меѓутоа, целокупната слика полека почна да се формира.

За Галја и Артјом татко ми ми раскажа кога имав петнаесет години, токму во времето кога настапи добата на откровението и покајничката јуродивост. Татко ми некако површно и накусо го нафрли тоа сиже, кое веќе уште тогаш необично ме погоди.

И баба ми ја знаеше таа приказна.

Јас сè уште никако не можам да замислам, како и кога прадедо ми му го раскажал сето тоа на татко ми – тој навистина воопшто не беше разговорлив; но ете, сепак му го раскажал.

Подоцна, кога сите раскажувања ги спојував во една слика и го споредував со она што согласно податоците, пишаните извештаи и рапортите пронајдени во архивите, навистина се случило, забележав дека кај прадедо ми многу од настаните се беа споиле во еден, а некои, пак, кои во реалноста се протегале во текот на една или три години, според неговите раскажувања, се случувале еден по друг.

Од друга страна, пак, што е вистината ако не она што се памети.

Вистината е она што се памети.

Прадедо ми почина кога јас бев на Кавказ – слободен, ведар, камуфлиран.

По него, еден по еден, во земја замина речиси целата наша огромна фамилија, останаа само внуците и правнуците – сами, без возрасните.

Сега мораме да се преправаме дека ние сме тие возрасните, иако јас не видов никаква особена разлика кога бев на четиринаесет и сега.

Освен што мојот син сега е на четиринаесет години.

Така се случи, што, кога сите мои стари умираа, јас секогаш во тоа време бев некаде далеку, и на ниту еден не му бев на погреб.

Понекогаш си мислам дека моите роднини се живи, каде инаку би се денале сите?

Неколкупати сонував како се враќам во своето село и се обидувам да го пронајдам кожувот на прадедо ми, се провирам низ некакви грмушки дерејќи ги рацете, вознемирено и бесмислено талкам по брегот на реката, покрај студената и валкана вода, потоа се наоѓам во шупата: стари гребла, стари коси, 'рѓосани железa – сето тоа ненадејно се струполува врз мене, чувствувам болка; потоа поради нешто се качувам на сенарникот, се врткам таму, се задушум од правот и кашлам: „Ѓаол! Ѓаол! Ѓаол!

Ништо не наоѓам.

| ПРВА КНИГА |

- Il fait froid aujourd'hui.
- Froid et humide.
- Quel sale temps, une véritable fièvre.
- Une véritable peste...¹

– Монасите овде, се секавате како велеа: „Во работата е нашето спасение!“ – рече Василиј Петровиќ, пренесувајќи го на момент задоволниот, често мижуркав поглед од Фјодор Иванович на Артјом. Артјом којзнае зошто кимна со главата, иако не сфати за што станува збор.

– C'est dans l'effort que se trouve notre salut?² – препраша Ејхманис.

– C'est bien cela!³ – со задоволство одговори Василиј Петровиќ и толку силно затресе со главата, така што на земјата истресе неколку бобинки од кошницата што ја држеше в раце.

– Па, значи го правиме тоа што треба, – рече Ејхманис, смешкајќи се и наизменично гледајќи ту во Василиј Петровиќ, ту во Артјом, ту во својата сопатничка, која воопшто не возвраќаше на неговиот поглед. – Не знам што е со спасението, но монасите си ја знаеле работата.

Артјом и Василиј Петровиќ стоеја на мократа трева, во навлажнетата и валкана облека, со црни коленици, преместувајќи се повремено од една нога на друга и размачкувајќи ги по образите шумската пајажина и комарците, со калливите раце. Ејхманис и неговата жена јаваа: тој на кудлив ждребец дорија, таа – на еден постар, изгледа наглув шарец.

Повторно почна да паѓа дожд, матен и боцкав за јули. Дувна и ветер, неочекувано студен дури и за тие места.

Ејхманис им кимна на Артјом и на Василиј Петровиќ. Жената молкум ги повлече уздите влево, како да беше нервозна.

– Добро се држи во седлото, не полошо од Ејхманис – забележа Артјом, гледајќи по коњаниците.

¹ – Денес е студено.

– Студено и влажно.

– Ова не е време, туку грозница.

– Не е време, туку чума (фр.). (Заб. на авт.).

² Во работата е нашето спасение? (фр.). (Заб. на авт.)

³ Токму така! (фр.). (Заб. на авт.)

– Да, да – одговараше Василиј Петрович така што беше јасно дека зборовите на соговорникот не допираат до неговиот слух. Ја стави кошницата на земја и молчејќи ги собираше расеаните бобинки.

– Од глад не можеш на нозе да стоиш, – дали на шега или сериозно рече Артјом, гледајќи одозгора на каскетот на Василиј Петрович. – Шесте часа работа веќе ни одсвонија. Нè чека голема гозба. Денес имаме компир или хелда, што мислите?

Од шумата кон патот се движеа уште неколкумина од бригадата собирачи на шумски плодови.

Без да чекаат здодевениот дождец да престане, Василиј Петрович и Артјом тргнаа кон манастирот. Артјом накривнуваше – си ја шина ногата додека береа бобинки.

И тој, како и Василиј Петрович беше уморен. И очигледно, повторно не ја беше исполнил нормата.

– Јас оваа работа веќе нема да ја работам, – тивко му рече Артјом на Василиј Петрович, притиснат од молчењето. – По ѓаволите и со ова шумско овошје. Се најадов за цела недела – но без никаква радост.

– Да, да... – повторно рече Василиј Петрович, но најпосле си дојде на себе и неочекувано одговори: – Но затоа, пак, сме без стража! Не ги гледаме по цел ден ниту оние со црни ободи⁴, ниту четата на трагачите, ниту „леопардите“, Артјом.

– Но оброкот ќе ми биде преполовен и ручекот ќе ми биде без главно јадење – возврати Артјом. – Бакаларот варен, укрупот голем.

– Дајте јас да доставам од моите – му предложи Василиј Петрович.

– Тогаш и на обајцата ќе ни недостига нормата – благо се насмевна Артјом. – Тешко дека тоа ќе ми донесе радост.

– А знаете ли колку мака видов додека ја добијам денешната задача... Па, не е откопување трупци, Артјом, – му рече Василиј Петрович малку живнато. – А патем, дали забележавте дека нешто недостига во шумата?

Артјом навистина забележа некаква промена, но никако не му текнуваше што беше тоа.

– Ги немаше криковите на проклетите галеби! – Василиј Петрович дури и запре и, откако подразмисли, изеде една бобинка од својата кошница.

Во манастирот и на пристаништето не можеше да се помине од галеби, а за убиство на гaleb беше пропишана казнена ќелија –

⁴ Војниците од различни бригади и полкови носеле капи комбинирани во различни бои, според кои биле препознатливи. (Заб. на прев.)

началникот на логорот Ејхманис којзнае зошто, го ценеше тој крескав и дрзок соловецки сој; необјасниво.

– Боровинките се богати со железо, хром и со бакар – го сподели своето знаење Василиј Петрович, земајќи уште една бобинка.

– Затоа јас се чувствувам како бакарниот коњаник⁵ – мрачно рече Артјом. – И коњаникот е куц.

– А боровинките го подобруваат и видот – продолжи Василиј Петрович. – Еве, ја гледате ли ѕвездата врз храмот?

Артјом се загледа.

– И?

– Колку краци има ѕвездата? – праша Василиј Петрович сериозно.

Артјом за момент се загледа, потоа разбра сè, а Василиј Петрович сфати дека на овој му текна, па обајцата тивко се насмеја.

– Добро е што вие не разговаравте со Ејхманис, туку само кимавте со главата – устата целата ви е црвена од боровинките, – смеејќи се процеди Василиј Петрович, при што уште повеќе се засмеја.

Додека гледаа во ѕвездата и се смееја, бригадата ги достигна, и секој сметаше за неопходно да им зирне во кошниците кои стојеа на патот.

Василиј Петрович и Артјом останаа да стојат сами, на извесна оддалеченост. Смеењето бргу стивна и Василиј Петрович одеднаш се намурти.

– Знаете, тоа е срамотна, тоа е одвратна особина – проговори тој остро и непријателски. – Не беше доволно тоа што тукутака решил да ми се обрати, туку тоа го направи и на француски! И јас сум подготвен сè да му простам. Па дури и да го засакам! Ќе појдам сега да го изедам она смрдливо вариво, а потоа ќе легнам на креветот за да ги нахранам вошките. Тој, пак, ќе јаде месо, а потоа ќе му го донесат овошјето што ние му го собравме. И тој ќе си пие млеко со боровинките! Море, јас треба да му се исплукам во боровинките, длабоко се извинувам – но, наместо тоа, јас му ги носам со благодарност затоа што човекот знае француски и што дошол до мене! Па и татко ми знаеше француски! И германски, и англиски! А јас колку бев безобразен спрема него! Како го понижував! Какви сè дрскости правев овде, јас, стариот трупец! Колку се мразам себеси, Артјом! Гаволот да ме земе!

⁵ Алузија на поемата на Пушкин – „Бронзениот коњаник“. Бронзата е легура на бакарот. (Заб. на прев.)

– Добро, добро, Василиј Петрович, доволно е – се насмеа Артјом; последниот месец почнаа да му се допаѓаат овие монолози...

– Не, Артјом, не е добро, – рече Василиј Петрович строго. – Овде јас почнав да сфаќам дека аристократијата не е никаква сина крв, не. Тоа се само луѓе кои со генерации добро се хранеле, дворските девојки им собирале шумски плодови, им ја местеле постелата, ги миеле во бањата, а потоа им ја чешлале косата. И биле толку добро измиени и исчешлани, што станале аристократија. Сега, ние сме извалкани во калта, но затоа тие се качени на коњ, добро нахранетите, измиени – и тие... добро, не тие, но нивните деца – исто така ќе станат аристократи.

– Нема, – му одговори Артјом и тргна, размачкувајќи ги бесно капките дожд по лицето.

– Мислиш нема? – праша Василиј Петрович достигнувајќи го. Во гласот му се слушаше очигледна надеж дека Артјом е во право. – Но, јас тогаш ќе изедам уште една бобинка... Земете и вие, Артјом, јас честам. Земете, еве ви две.

– Ма мавнете ги – одби Артјом. – Сланина немате ли?

Колку е поблиску манастирот – толку галебите се погласни.

Обителта е аглеста – со безброј агли, запустена – вистинска руина.

Нејзиното тело е изгорено, со дупки и мов по камените ѕидови.

Се издигнуваше тешко и огромно, како да не беше градена од луѓе, туку како одеднаш, со своето камено тело, да беше паднала од небесата, заробувајќи сè наоколу во својата замка.

Артјом не сакаше да гледа во манастирот, тој сакаше колку што е можно поскоро да помине низ капијата – да влезе внатре.

– Веќе втора година како живеам овде во беда и секојпат кога влегувам во тврдината, раката сама тргнува да се прекрсти – се довери Василиј Петрович со шепот.

– Па прекрстете се, де, – гласно му одговори Артјом на тоа.

– На ѕвездата? – праша Василиј Петрович.

– На храмот, – отсеčno му возврати Артјом. – Која е разликата – со ѕвезда, без ѕвезда, сепак тука е храм.

– Прстите ќе ми ги скршат, подобро е да не ги лутам будалите, – рече Василиј Петрович, откако се подзамисли малку, а потоа ги скри рацете длабоко во ракавите на палтото. Под палтото носеше износена фланелска кошула.